

Hay Diana

Bemutatkozik az Akadémiai Levéltár

Az Akadémiai Levéltár 1964 óta működik és a Magyar Tudományos Akadémia 1950 után keletkezett hivatalos iratait gyűjti, őrzi és teszi a kutatók számára hozzáférhetővé.

A levéltár rövid története

Bár a *Magyar Tudományos Akadémia* megalakulása óta maga gondoskodott a keletkező iratanyagáról és annak őrzéséről, a levéltárban mégis csak az 1950 utáni anyag található. Ennek a rövid története a következő: már az 1831-es alapszabályban a titoknoknál (főtitkár) leírták, hogy „*hivatalos kötelességei lesznek: A jegyzőkönyvet és a tudós Társaság egyéb iratait legnagyobb gonddal összeírni, s a levéltárba helyezettetni, ...*” A későbbi alapszabályok is a főtitkár kötelességévé tették az Akadémia levéltárának az őrzését, így ez a főtitkári hivatal keretében működött több mint száz éven keresztül. Az iratokat az 1930-as években levéltári szempontok szerint rendezték, majd a második világháború után az *MTA Könyvtára Kézirattárában* helyezték el, mivel akkor még nem volt önálló *Akadémiai Levéltár*. Ennek az anyagnak a neve: *Régi Akadémiai Levéltár*, jelzete: *RAL*. Az iratokat ma is a Kézirattárban őrzik, és itt lehet kutatni ezeket.

1949-ben a Magyar Tudományos Akadémiát átszervezték. Az Akadémia ezután már nem szűk körű tudományos testületként működött tovább, hanem az egész ország tudományos életét irányító szervként, melyhez egy kutatóintézeti hálózat is tartozott. Így rövid idő alatt jelentős iratanyag keletkezett, melynek őrzéséről gondoskodni kellett. Az *Akadémia Elnöksége* az intézmény hagyományát és a környező országok gyakorlatát szem előtt tartva, a 48/1963. sz. elnökségi határozattal döntött az önálló Akadémiai Levéltár létrehozásáról. Az Akadémiai Levéltár 1964. január 1-jén önálló egységként, de az MTA Könyvtára szervezetén belül kezdte meg a munkáját. Feladata az újonnan (azaz 1950 után) keletkezett akadémiai iratok (dokumentumok) gyűjtése, őrzése és feldolgozása lett. Az 1969. évi 27. tvr. alapján a művelődésügyi miniszter 1970. november 11-én kelt 94978/1970. XVIII. sz. levelében szaklevéltárrá nyilvánította az Akadémiai Levéltárat. Az 1994-es akadémiai és az 1995-ös levéltári törvény alapján *ma köztestületi levéltárként* működik.

A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény és az ennek a végrehajtásáról hozott 10/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet alapján az Akadémiai Levéltár teljességgel gyűjti az MTA központi szerveinek és az MTA felügyelete alá tartozó intézményeknek maradandó értékű iratait, valamint a lehetőségek szerint a kép- és hanganyagát. Továbbá feladata az átvett anyag feldolgozása, megőrzése és rendelkezésre bocsátása, illetve az anyag feltárása érdekében tudományos kutatás végzése az adott dokumentumegyüttesben. Az Akadémiai Levéltár fontosnak érzi a tudománytörténeti értékek megőrzését, és ezek nyilvánossá tételét a szolgáltató levéltár követelményeinek megfelelően. Ezért alkalmazza a személyre szabott adatszolgáltatási és tájékoztatási formákat, és lehetőségeihez képest lépéseket tesz az online hozzáférést biztosító alkalmazások kiépítésére is.

Sajnos az elmúlt 50 évben a *gyűjtőmunka* – hol a raktári férőhely hiánya miatt, hol a levéltári személyzet hiánya miatt – nem volt egyenletes, így lényegében a folyamatos iratátvétel csak az akadémia központi szerveinél, vezetőinél valósult meg. Az intézeti iratanyag kezelésének ellenőrzése, illetve az intézeti iratok átvétele alkalmasszerűen történt. A legtöbbször abban az esetben került sor rá, amikor az intézetek maguk jelentkeztek. Szerencsére ez nem okoz lényeges hiányt, mert az intézetek működésével kapcsolatos adatok többsége megjelenik az MTA Titkársága, illetve régebben *Központi Hivatala* irataiban. A levéltár *más fontos feladatainak* (rendezés és a kutató- és ügyfélszolgálat) ellátását nagyban segíti az, hogy a levéltár munkatársai, ámbár kevesen vannak, de évek óta a levéltárban dolgoznak, így jól ismerik az Akadémia szervezetét és működését, illetve a levéltárban levő iratanyagot.

A levéltár állománya

A következőkben az Akadémiai Levéltár állományát ismertetem¹. Az *első fondcsoportban az_MTA*

múltjára vonatkozó anyagot találjuk. Az Akadémiai Levéltár őrzi a *Magyar Tudományos Tanács* iratainak azt a részét, amely a Magyar Tudományos Akadémiához, mint jogutódhoz került 1949 decemberében. A Magyar Tudományos Tanácsot 1948 szeptemberében a XXXVIII. törvénnyel hozták létre, és feladata a tudományos élet tervszerű irányítása, azaz szocialista átszervezése volt, amire hozzá tartozott a Magyar Tudományos Akadémia átszervezése is. Az iratanyag töredékes, egyrészt azért, mert az ötvenes években a papírok egy részét felhasználták (házon belül a hátoldalukra írtak, több tudományos osztály anyagában találkozhatunk ezzel), másrészt azért, mert az *MTA Hivatalában* 1959-ben selejtezést végeztek az anyagban. Az anyag töredékessége és kis terjedelme ellenére igazi kincsesbánya a korszak tudományos életét kutatók számára.²

A második fondcsoportban az MTA vezetőinek az iratait őrizzük. Az 1949-es alapszabály szerint az elnök és a főtitkár együtt viszik az Akadémia ügyeit, és annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedek során többször módosultak a feladataik – és hol az elnök feladatköre volt nagyobb, hol a főtitkáré –, az előbbi mondat végig igaz volt, ez volt a két legfontosabb tisztség az Akadémián. Így minden jelentős ügy (és ügyirat) megjelent mindkettejüknél, sokszor egyszerre is, ami nem könnyíti meg a levéltári rendezési munkát. Ezek az iratok nemcsak az akadémia történetének, hanem az egész ország tudományos életének fontos forrásai, hiszen az Akadémia vezetői számos országos tisztséget töltöttek be, illetve az Akadémia sok országos tudományos, tudománypolitikai kérdésben foglalt állást. Ezeknek az iratoknak a zöme a vezetők irattárában maradt meg, tehát az Akadémia történetét kutatók számára megkerülhetetlen az anyag átnézése. Az iratanyag természetesen folyamatosan gyarapodik, de az MTA 1950 utáni első elnökének, *Rusznay István*nak az iratai már darabszinten rendezettek és repertóriumot is készített hozzá *Körmendy Adrienne*, a levéltár egykori vezetője. Ez jelentős időszak volt az Akadémia életében, hiszen Rusznay István 1950-től 1970-ig volt elnök. A többi anyag középszinten rendezett, és raktári jegyzék alapján kutatható.

A harmadik és negyedik fondcsoportban az MTA Hivatala (Titkársága) működő (illetve megszűnt) egységeinek iratai vannak. Az Akadémia 1950 óta egy kutatóhálózattal is rendelkező intézmény, ahogy ezt az 1994-es akadémiai törvény megfogalmazza: „Az Akadémia a tudományok művelésére kutatóintézeteket, valamint feladatainak ellátá-

sára egyéb intézményeket (könyvtár, levéltár, informatikai rendszer stb.) létesít és tart fenn, e tevékenysége keretében más szervezeteket is támogat, tudományos programokat szervez.” Ezt a tevékenységét az MTA Titkársága (régibben Hivatala) útján gyakorolja az Akadémia. Ez az anyag a levéltár egyik legnagyobb fondcsoportja. Ide tartozik az *Elnökségi Titkárság, Igazgatási- és Jogi Főosztály, Pénzügyi Főosztály, Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, Társadalomtudományi-, illetve Természettudományi Főosztály* fondja. Általában folyamatosan vesszük át a Titkárságtól az iratokat, és az átadás alatt – és két átvétel között is – szoros kapcsolatban vagyunk a leadó szervezeti egységgel, és aktívan beleszólunk a dobozolásba és jegyzékelésbe, hogy tényleg csak a történetileg értékes anyagok kerüljenek leadásra, de ennek köszönhetően minden fontos dokumentum a levéltárba kerül (került).

Az ötödik fondcsoportban az MTA testületének, a tudományos osztályoknak az iratait találjuk. A *tudományos osztályok* az Akadémiai alapítása óta működnek, csak a tudományterületek növekedésével egyre nagyobb számban, és egyre több funkcióval. Jelenleg 11 osztály van, és a fondokat is ennek megfelelően alakítottuk ki. Gondot okozhat a keresésben, hogy az ötvenes évekből származó anyagokat a hatvanas években kapta meg a levéltár, és közben megváltozott az osztálybeosztás, amelyet az iratanyag kezelésekor és leadásakor nem mindig vettek figyelembe. Volt, hogy a kivált tudományág régi iratanyagát is megkapta az újonnan szervezett osztály, volt, hogy nem. (Például a *X. Földtudományok Osztálya* 1965-ben vált ki a *VI. Műszak Tudományok Osztályából*, de az iratok egy része a Műszaki Tudományok Osztályán maradt, a másik részét megkapta a Földtudományok Osztálya.) Az osztályok a tudományos testület szakmai alapegységei. Az akadémikusok és a köztestületi tagok a tudományterületnek megfelelő osztályon, illetve az osztályokhoz tartozó tudományos bizottságokban fejtik ki működésüket. Az akadémikusok osztályüléseken tárgyalják meg a tudományágazatuk tudományos vitatémáit és eredményeit, a tudományos közélettel, valamint az Akadémia szervezetével és működésével kapcsolatos, a tudományágazatot érintő kérdéseket, így az osztályok által leadott iratanyagának egyik legfontosabb része az osztályülések anyaga.

A hatodik fondcsoportban az akadémiai gyűlések, értekezletek iratai vannak. Ide tartoznak a közgyűlések, az elnökségi ülések, a főtitkári értekezletek stb. iratai. A közgyűlés az Akadémia legfőbb szer-

ve, melynek feladata az Akadémia egészére vonatkozó irányelvek meghatározása, új tagok választása, és az Akadémia vezetőinek a megválasztása. A közgyűlési jegyzőkönyvek és előkészítő anyagok a közgyűlési fondban találhatóak, de a fényképtárunkban és hangarchívumunkban is van a közgyűlésekre vonatkozó anyag. Az alapszabályok szerint az Akadémia állandó és folyamatos működését az Elnökség irányítja, ezért tartottuk fontosnak, hogy az elnökségi határozatokhoz mutatót készítsünk, és ezt számítógépre vigyük.

A hetedik fondcsoportban a tudományos minősítésre vonatkozó iratok vannak. 1950 után az Akadémia feladata lett a szervezett tudományos utánpótlás képzése, és ezt a *Tudományos Minősítő Bizottság (TMB)* útján látta el. Az 1952 és 1995 között működő TMB feladata az aspiránsképzés mellett a tudományos minősítés, a kandidátusi és doktori fokozatok odaítélése volt. 1990 után átalakult a minősítés rendszere, megszűnt a kandidátusi fokozat, 1995-től csak a *Doktori Tanács* által adott MTA doktora létezik, így kerültek a levéltárba a Doktori Tanács iratai és a *Bolyai Ösztöndíj* iratai. A levéltár állományának komoly részét képezi ez az anyag. Ezekben a fondokban nemcsak az iktatott hivatalos levelezés található meg, hanem a minősítettek (kandidátusok, doktorok) személyi dossziéi is. Ezek az életrajzok és az opponensi vélemények nagyon jó forrást jelentenek az elmúlt ötven év tudománytörténeti kutatásaihoz, de természetesen nagyon kell figyelni a személyiségi és a szerzői jogok védelmére.

A nyolcadik fondcsoportban az akadémiai intézetek iratai, a kilencedik fondcsoportban a tudományos egyesületek, társaságok, bizottságok iratai találhatóak. 1956 és 1989 között a tudományos társaságok egy része az Akadémia irányítása alá tartozott, adminisztrációjuk is az Akadémián történt, így ez az iratanyag található itt. Az Akadémia életében mindig fontos szerepet játszottak a bizottságok. A bizottságok egy része a tudományos osztályokhoz kötődik, ezeknek az iratanyaga a tudományos osztályon található, míg itt a közgyűlési vagy elnökségi bizottságok irataiból alakított fondok vannak.

A következő fondcsoportokban a vállalatok, szolgáltató szervek, illetve megszűnt szervek irataiból kialakított fondok vannak. Ezek után következnek a személyi fondok. Az Akadémiai Levéltár külön nem gyűjti a tudóshagyatékokat, mert hagyomány szerint ezek a könyvtár másik osztályára, a Kéziratárba kerülnek. Az itt található iratokat más fondokból emeltük ki, az intézeti vagy hivatali iratok-

kal együtt bekerülő, de attól jól elkülönülő, egy tudós személyhez köthető anyagokból alakítottuk ki.

Az *utolsó fondcsoportba* soroltuk azokat a fondokat, amelyek az előbbiekre nem illettek, így itt található például az útijelentések (a nyolcvanas években a társadalomtudományi útijelentéseket országos szinten gyűjtötte az Akadémiai Levéltár), vagy az OTKA iratai.

A levéltár

A levéltár munkájában a közelmúltig az egyre gyarapodó iratmennyiség okozott gondot. Ennek egyik oka az, hogy az Akadémia iratkezelése bonyolult, mert a testületi működés következtében a feladatok több helyen megjelennek és összefonódnak, így nem egyértelmű, hogy melyik szervezeti egységnél kell irattározni az iratokat, és a másológépek terjedésével nem az eredeti iratot küldik tovább, hanem mindenütt lefűznek egy másolatot, és ez mind a levéltárba kerül, ahol nem egyszerű ezeket az átfedéseket megszüntetni. A 2000-es évek iratanyagánál új probléma jelentkezik, ez az elektronikus ügykezelés terjedése. Ez önmagában még nem lenne gond, de nem minden esetben gondolták végig, hogy mi biztosítja majd a maradandó értékű iratok fennmaradását, és már most is adódtak olyan problémák, hogy géphiba vagy programváltás miatt valami elveszett. Amilyen nagy segítséget jelent a levéltári munkában a számítógépek elterjedése (jegyzékek, mutatók, adatbázisok készítése), olyan nagy gondot jelent az archiválás, a történeti források hosszú távú megőrzése szempontjából. De ez nem egyedül az Akadémiai Levéltár gondja, és mi bízunk a jövőt illetően.

Jegyzetek

- ¹ Az Akadémiai Levéltár aktuális fondbeosztása 1998-ban készült, és a fond- és állagjegyzék az NKA támogatásával még abban az évben megjelent
- ² A Magyar Tudományos Tanács megalakulásáról és működéséről írt tanulmányt a levéltár első vezetője, Szelei László, amelyek a Magyar Tudomány 1969/4 ill. 1969/7-8. számában jelentek meg.

Beérkezett: 2013. III. 21-én.

